

HRVATSKI PLANINAR

GLASILO HRVATSKOG PLANINARSKOG DRUŠTVA.

BROJ 10

1928.

GOD. XXIV

O engleskom alpinizmu

Visoke su gore od pamтивјека svojom gorostasnom pojavom vršile snažan i dubok dojam na ljude, pobudjujući kod jednih osjećaj straha i trepeta, a kod drugih čuvstvo udivljenja i obožavanja, pa se kao takove reći bi nametale istraživačkom porivu ljudskoga duha. No vijekovi su prolazili, a čovječanstvo je sve udilj kao nijemo i očarano stajalo pod jezovitim dojmom toga impozantnog strašila i nebotičnog veličanstva. U dugom nizu stoljeća nadose se tek rijetki pojedinci (Filip II. Makedonski, Aleksandar Veliki, Hanibal, Cezar, Napoleon), koji su se odvažili, da se približe gorskim velikanima iz težnje, da ih zorno upoznaju ili istraže prelaze i putove preko njihovih klanaca; a još manji je broj onih, koji bi se na njih penjali iz zanosa i čeznuća za estetskim užitkom u krilu gorske prirode.

Tako je nehaj za visoke gore potrajan gotovo sve do znamenitoga pojave renesanse, koja je uskrisila starohelenski nazor svijeta. Istim tada počeli su odabrani i prosvjećeni duhovi, a među njima u prvom redu pjesnici i umjetnici, uzlatiti na alpinske vrhunce. Stoga nije tek slučaj, da je Petrarka, pjesnik ljubavi, bio jedan od prvih planinara. On je prvi osjetio čežnju za veličajnim mirom i jednostavnošću gorskoga svijeta, pa se sa svojim bratom Gerhardom godine 1336. popeo na Mont Ventoux (1912 m.) kod Vaucluse u Francuskoj, a poslije i na druge alpinske vrhove, da ojača tijelo, osvježi duh i uživa u gorskim vidicima. Tu je misao u opisu toga prvog uspona izrazio ovim značajnim riječima: »Osjećaj samotnog hodanja i poteškoće na putu ojačali su naše zadovoljstvo i užigli našu energiju«. Za Petrarkom se u tome poveo njegov zemljak čuveni umjetnik Lionardo da Vinci, koji se godine 1511. uspeo na jedan vrh masiva Monte Rosa, valjda na Monte Bô (2556 m.).

Ovdje je vrijedno istaknuti, da se posve slična svijesna težnja i ideološka formulacija modernog alpinizma javlja dva stoljećaiza Petrarke u Dalmatinskoj Hrvatskoj, na području Velebita i Dinare, i to kod hrvatskog pjesnika Petra Zoranića, koji je god. 1536. u pjesničkoj pripovijesti »Planine« opisao na svom narod-

nom jeziku svoj uspon na Velebit i Dinaru. Poput Petrarke Zorinić u planinama traži duševnu ravnotežu, koju mu je život u ravnici poremetio, i ondje na visini i u osami, bliže suncu, Bogu i svojoj duši prima nadahnucé za svoj pjesnički i rodoljubni rad. A srođan je s talijanskim pjesnikom i u shvaćanju alpinizma, jer iz »Planina« jasno izbija osnovna misao, da »samo kulturno hodanje po planinama vodi k cilju, t. j. ono, gdje ne rade samo noge, nego i duh i srce, koje se podižu i jačaju narodno, etički i estetski« (Dr. I. Krajač: »Petar Zoranić«, »Hrvatski Planinar« g. 1924., br. 8.—10.). A zanimljiva je i značajna činjenica, da su Zoranićeve »Planine« nastale posve samostalno u oči pojave švicarskoga pisca Konrada Gessnera (1516.—1565.), na planinarskom polju. Gessner se je kao jedan od prvih švicarskih planinara redovito penjao na gore, a među njima na Pilatus, te je svojim djelima na latinskom jeziku i ličnim primjerom dao poticaj, da se stao javljati svijesni alpinizam u zapadnoj Evropi.

Svoj zanos za planine izriče posve u duhu Petrarke i Zoranića ovim riječima: »Kakav li nam se užitak pruža, kad promatramo goleme gorske gromade i svoju glavu uzdižemo u oblake!« Taj duševni sklad izmedju našega Zoranića i Petrarke te Gessnera, tih preteča i pokretača modernoga alpinizma, jasan je dokaz, da je veza izmedju Hrvata i evropskog zapada i u ovoj posebnoj grani kulture bila živa i jaka.

Međutim otkriće Amerike i smioni pothvati španjolskih mornara dadoše jaku pobudu, da su odvažni putnici stali istraživati dotada nepoznate i nepristupne krajeve svijeta. Uz ravnice i nizine, došle su na red i visine. Pjesnicima i umjetnicima pridružiše se prirodoslovci i drugi smioni putnici, koji su se počeli penjati na visoke gore, da ih istraže i upoznaju s naučnog gledišta. Tako je planinarstvo dobilo uz estetski te etički također i naučni značaj. Ali ostali je svijet i dalje slabo mario za planine, ili je pače, zazirao od njih, podavajući se općeno raširenom sujevjerju, da na planinama i njihovim vrhuncima stoluju vještice, vile, zmajevi i drugi zli duhovi. Naši planinari znadu iz iskustva, da je još u nedavno vrijeme bilo tragova takovom sujevjerju na podnožju nekih naših planina, kao na pr. Kleka kod Ogulina. Osim toga razmahu planinarstva mnogo je smetalo to, što su Alpama i drugim planinskim krajevima bile slabo ili gotovo nikako razvijene saobraćajne veze. Stare su rimske ceste bile razrušene, a nove se nisu gradile. Tek u 18. stoljeću uredene su u Alpama dvije veće ceste, jedna preko Brennera i druga preko Col di Tenda; a druge veće ceste, kao preko Simplona i Gottharda, izgrađene su istom u prvoj poli 19. stoljeća.

Stoga nije čudo, što se je planinarstvo iz prvih početaka u prvoj poli 16. stoljeća samo sporadično razvijalo sve do konca 18. stoljeća. Tada je dao snažan poticaj za razvoj planinarstva čuveni francuski pisac J. J. Rousseau, koji je u svojim djelima, a napose u romanu »Nova Heloisa«, stao inteligentne slojeve oduševljavati za ljepote alpinske prirode i pripovijedao nauku, da čovjek može samo u krilu prirode naći odmora i duševne pobude, zadovoljstva i sreće. On je vršio silan upliv na ljude svoga vremena kao i na kasnije naraštaje, te se i u današnjem alpinizmu vide tragovi njegova duha.

U tome smislu krepko su ga pomagali dva genijalna pjesnika. To je Nijemac Goethe, koji je potkraj 18. stoljeća poduzeo tri putovanja po Švicarskoj i svojim duhovitim i slikovitim opisima alpinskoga svijeta pribavio Alpama novi krug oduševljenih prijatelja. Na sličan je način kasnije utjecao na svoje savremenike engleski pjesnik lord Byron, koji je neodoljivom snagom svoga umijeća unio novu struju romantičnoga osjećaja prirode u široke redove evropske inteligencije.

Pored toga se potkraj 18. stoljeća zbio važan događaj, koji je dao silan zamah planinarskom pokretu. Godine 1787. pošlo je za rukom ženevskom prirodoslovcu Saussureu, da se sa vodićem Balmatom, koji se godinu dana prije bio prvi uspeo na Mont-Blanc, i sa pratnjom od 18 nosača popne na vrh Montblanca (4810 m.), najviše gore u Evropi.

Ali pri tom treba priznati, da upravo Englezima pripada glavni dio zasluge, što je tako rano došlo do ove velike alpinističke pobjede. Engleski istraživači Alpa Windham i Pacocke još g. 1741., dakle 40 godina prije uspona Saussureova, pomno su ispitali uspone iz Chamonixa na obronke i glečere Montblanca i u svojim djelima prvi utvrđili, da su glečeri iznad Chamonixa pristupni, pa da je s te dotada nepoznate strane uspon na vrh Montblanca moguć. Time su pobudili interes planinara i učenjaka za Montblanc i pokazali pravac uspona Balmatu i Saussureu. Ta dva Engleza bili su ujedno prvi planinari, koji su na alpinske uspone sa sobom poveli domaće ljude kao vodiče i nosače, a taj je sustav znatno olakšao pobjedu i Saussureu i mnogim njegovim slijednicima. Ali već kod ove prve znatnije manifestacije engleskog alpinizma u Alpama jasno se ističu dvije značajne crte, koje i danas susrećemo kod engleskih predstavnika ove kulturne grane. U solidnom stručnom i opreznom istraživanju obronaka i glečera Montblanca sa jedne strane, koja do tada nije bila ispitana, ogleda se uz prirodjenu težnju za prvenstvom princip empirije i pozitivizma, koji je eminentno svojstven engleskomu duhu, pa je prije

velikoga Bacona bio dominantan i engleskoj civilizaciji. Dok nam opet njihov način brižne planinarske priprave prije uspona i upotrebljavanje domaćih ljudi kao pomagača jasno odaje praktični smisao za tehnička pomagala, a taj se praktični duh kod Engleza trajno javlja u svim granama novovjeke kulture uopće, a u modernom alpinizmu napose, kako to medju ostalim pokazuje i povijest triju ekspedicija na Mount Everest.

Trinaest godina iza Montblanca (g. 1800.) »svladan« je vrh Grossglocknera (Velikog Kleka) 3798 m, a nakon 17 godina (g. 1804.) »pobjeđen« je i Ortler 3902 m, a to su dva najviša vrhunca u istočnim Alpama. Ti uspjeli usponi na glasovite alpinske vrhunce potakoše poslije Napoleonskih ratova mnoge planinare, da su se dali na penjanje po Alpama i laćali se smionih pothvata. To su u prvoj polovici 19. stoljeća bili od veće česti Švicari, a od drugih naroda u prvom redu Englezi, koji se od vajkada odlikuju time, što od svih naroda najviše putuju po svijetu. Ali ima neka razlika između tih prvih engleskih planinara i onih, koji su u drugoj poli i potkraj 19. stoljeća izvodili vratolomne juriše na najviše gorske vrhunce. Stariji su alpinisti gotovo precjenjivali opasnosti visoke turistike i izvodili svoje uspone s pomnim pripremama i opsežnim mjerama opreznosti, a kad bi im uspon uspio neki bi prikazivali svoj čin kao kakvo Heraklovo djelo. Tako je engleski alpinist sir Charles Fellowes, koji se g. 1827. uspeo na Montblanc bez osobitih poteškoća, izjavio poslije uspona: »Ako mi podje za rukom, da prijatelja odvratim od uspona, kakav smo mi izveli, ja ću se moći podižiti da sam mu spasio život.« Time je Fellowes očito htio da kaže, kako je za uspone na najviše alpinske vrhunce potrebno mnogo spreme, vježbe i energije, a napose puno opreza. Sličnu misao izriče i iskusni Leslie Stephen, jedan od prvaka engleskoga alpinizma ovim riječima: »Na svaku goru može se s potpunom sigurnošću popeti treniran i uvježban čovjek, dakako, ako se je prije toga uvjerio, da će imati lijepo vrijeme, dobra vodiča, povoljne prilike na snijegu i na stijenama. Nema nijednog vrhunca u Alpama, koji ne bi bio vanredno opasan ako je zlo vrijeme, ako čovjek ima nevješta vodiča, ili mu nedostaje iskustvo u planinarenju, ima li uz to nepovoljne prilike na snijegu i na stijenama.« To drugim riječima znači, da se za visoku turistiku traži u prvom redu trening, iskustvo i poznavanje osnovnih pravila alpinističke tehnike. Ozbiljne opasnosti mogu nastati iznenada samo naglim nastupom oluje ili snježne mećave ili od usova snijega ili kamenja, a sve druge nesreće mogu se izbjegći, ako se čovjek drži pravila opreza i zdravoga razuma.

Stariji engleski alpinisti stvorili su na osnovu svoga bogatog iskustva mnogo sličnih uputa i pravila za razumno planinarenje. Između mnogih takovih pravila ovdje spominjemo tek jedno, prvočitog kojega se i danas mnogo grijesi. Istraživač Azije kap. Younghusband izrazio ga je ovako: »Moje je mišljenje, da se načelno valja uvijek uklanjati tomu, da čovjek napreže svoju snagu više nego je apsolutno potrebno; jer takovo naprezanje čini nas ne samo fizički nesposobnijima u času, kad nastupi vrijeme za pravi rad i ozbiljan napor, nego ono otupljuje i naš duh, ako se kroz dulje vrijeme nastavlja, a time potamnuje jasnoću mišljenja i dovodi do toga te zaboravljamo, da pripadamo civilizovanom dijelu ljudskoga roda.«

Ove i slične opomene i upute iskusnih engleskih alpinista imaju trajnu vrijednost, te se smatraju za zlatna pravila visokog aplinizma i danas, kad su se planinarske prilike u Alpama iz osnova izmijenile. Da se dostoјno ocijene poteškoće tih prvih engleskih alpinista, treba imati na umu, da u vrijeme Fellowesa, Leslie Stephena, Tyndalla, John Ball-a, Whympera, penjanje po Alpama nije bilo laka stvar. Tada je planinar bio sretan, kako veli engleski pisac Dent u djelu »Mountaineering«, ako bi dobio konak na sjeniku ili u šatoru pod vedrim nebom, ili ako bi našao kakvu špilju ili slično primitivno sklonište, dok su danas na gusto sagrađene planinarske kolibe i skloništa ne samo u Alpama, nego i na znatnom dijelu drugih planina.

Engleski alpinisti, koji su se u većem broju pojavili u Švicarskoj oko polovice 19. stoljeća i počeli redom na juriju »osvajati« najvrletnije i do tada nesavladane vrhunce, unijeli su u alpinizam novu notu, ili bolje nov elemenat, koji je dao neslućen polet planinarskom pokretu. Dok je alpinizam od prvih početaka do toga doba imao pretežno estetski i naučni značaj, sada su mu mladi engleski alpinisti dodali svoj specifično narodni elemenat, elemenat sporta, elana i natjecanja. Riječ sport ima svoje porijeklo u engleskom jeziku, a znači izvjesna vrsta radnja i tjelesnih kretanja s namjerom mjerjenja i okušanja snage po stanovitim pravilima.

Sada je u alpinizmu nastala nova era. Vodeći ulogu preuzimaju Englezi, koji se stadoše upravo natjecati, tko će se od njih prvi popeti na što veći broj alpinskih glavica. Takove planinarske pobjede bile su senzacije prvoga reda i slavile se kao velike kulturne tekovine i znamenita otkrića.

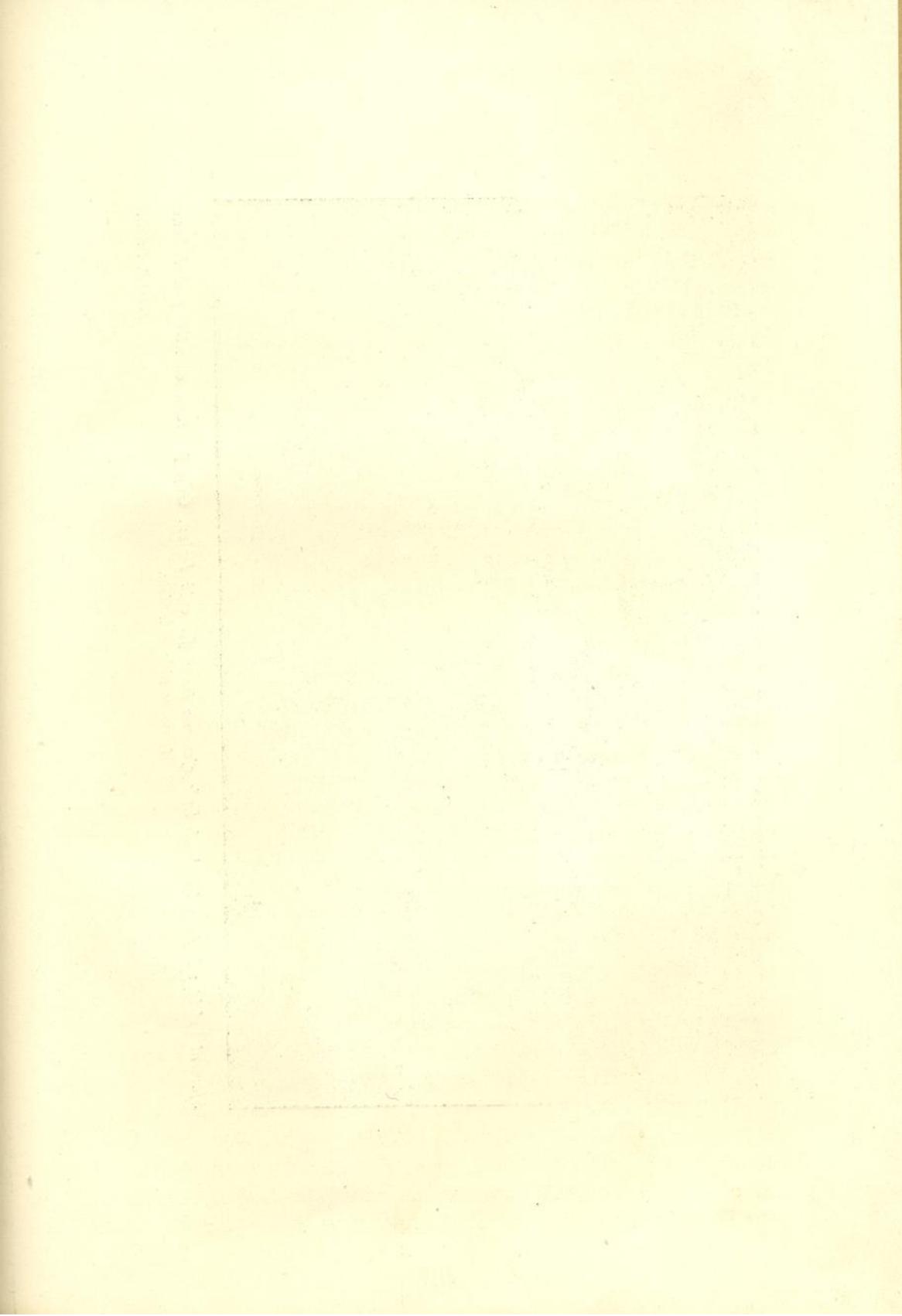
Tipičan primjer takvih smionih i neustrašivih alpinista imamo u glasovitom engleskom prvaku Whymperu, koji je bio čvrsto odlučio, da se popne na Matterhorn, koja je jedna od naj-

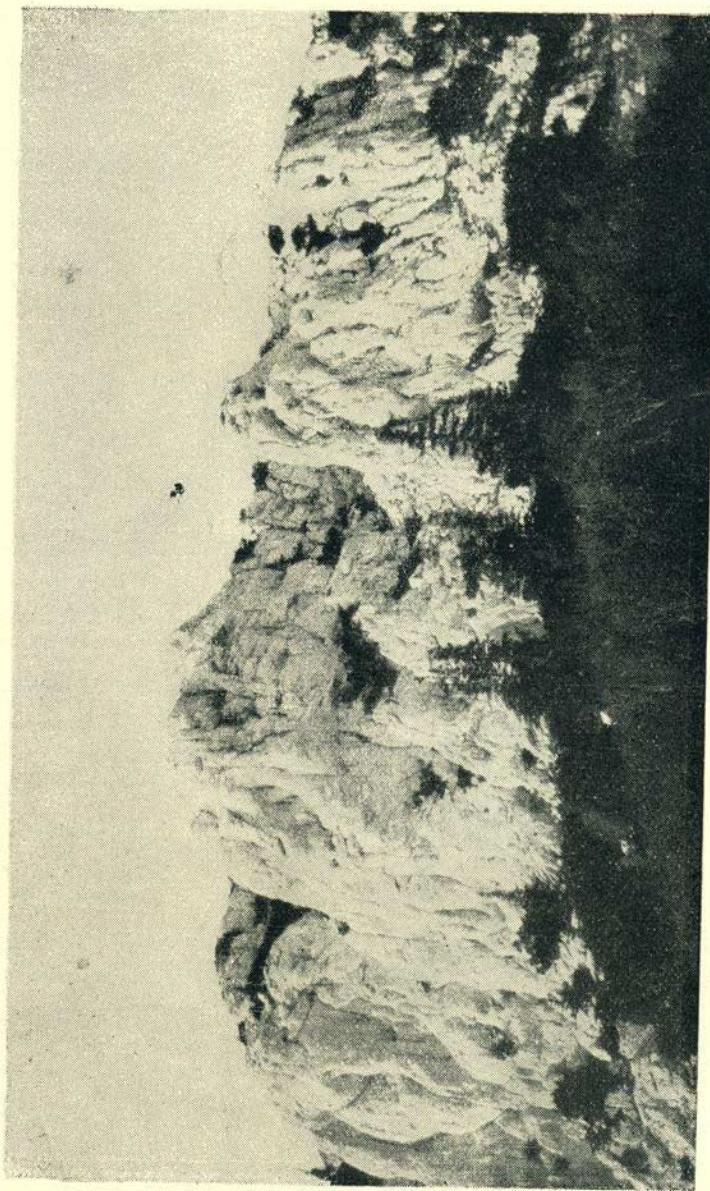
ljepših, a ujedno i od najopasnijih gora u Alpama. Uzdiže se nebu pod oblake poput piramide s oštrim šiljkom, a obronci i stijene su joj sunovratne i glečeri strmo nagnuti (do 45 stup.). Do tada još ga nitko nije bio »svladao«, a domaćim je ljudima uljevao strah i trepet, jer da na njem stolju zli duhovi. No odvažni Englez nije se dao zastrašiti. Počeo je na nj jurišati s juga, sa talijanske strane, odakle su i drugi prije njega uzalud pokušali doseći vrh Matterhorna. Tako je od g. 1861. do g. 1865. sedam puta bez uspjeha jurišao na nj, šest puta sa odvažnim vodičima i nosačima, a jedan put sam samcat, ali se pri tom na nekoj strmini tako nesrećno oskliznuo, da je zadobio teške ozlede. Ali ni to ga nije preplašilo. Nakon sedmog bezuspješnog pokuša prešao je na sjevernu, švicarsku stranu i sada mu je u društvu trojice Engleza (Fr. Douglas, Hadow i Hudson) i četvorice švicarskih vodiča (Croz i Peter Tangwalder sa svoja dva sina) napokon uz najveće napore i poteškoće uspjelo, da se vine i na sam vrh. Njegov zanos i oduševljenje s te pobjede bilo je tako silno, da je ugledavši sa ruba vrha duboko dolje društvo planinara, koje se s talijanske strane penjalo na isti vrh, stao sa svojim drugovima rušiti kamenje na njih, da ih tako prisili na uzmak i sebi osigura slavu prvoga uspona na Matterhorn.

Slavodobitni usponi engleskih alpinista vršili su silan dojam na savremenike, kako se to jasno vidi iz zanosne izjave čuvenog francuskog pisca Theophila Gautiera, koji u jednom pismu iz Zermatta, povodom povratka jednog mladog Engleza sa uspona na Matterhorn izriče ovaj sud o alpinizmu: »I ako se razum tomu protivi, ipak je ta borba čovjekova s visokim planinama poetična i plemenita. Svijet, koji za shvaćanje velikih djela ima neku vrstu instinkta, dočekuje te smione ljude sa počastima i priredjuje im pri povratku ovacije. Oni su predstavnici jake volje, koja diže prosvjed protiv krute prirodne zapreke, i razvijaju na nepristupnim visinama zastavu čovječje inteligencije.«

Za Englezima se brzo povedoše i drugi narodi, kao Francuzi, Nijemci, osobito švicarski, Talijani, Švedi i Norvežani, pa Slaveni, a medju ovima prvi Poljaci i Hrvati, koji su sedamnaest godina nakon Engleza osnovali planinarska društva.

Do 80. godina 19. stoljeća bili su »svladani« malo ne svi znatniji alpinski gorostasi u Evropi, a onda smioni engleski alpinisti predjoše u Aziju, Ameriku i Afriku, da se uspnu na Himalaju, Chimborasso, Ruwenzori. Kod tih smionih pothvata i prvih uspona mnogo je ljudi zaglavilo, o čemu svjedoče spomenici na grobljima na podnožju dotičnih planina; a još više njih je ostalo

Sjeverni Velebit: Rožanski kukovi. Kuk sjeverno iznad Jerković Dolca. Gdje je grupa omorika pod kukom tamo se zida sklonište.

Foto: J. Poljak.

kljasto i sakato. Ali to smione planinare nije zaplašilo, jer njihovo je geslo: »Per ardua ad astra«.

Englezi prednjače drugim narodima i u organizaciji alpinizma, jer su oni prvi osnovali g. 1857. planinarsko društvo pod imenom »Alpine Club« za sustavno istraživanje Alpa i velegorja. To se društvo općenito smatra kao alpinska akademija. Članom toga društva može postati samo onaj prokušani alpinist (planinar), koji je izvršio kakav važni alpinistički pothvat, ili lice, koje se odlikovalo naučnim radom na polju alpinistike. Osnivači toga najstarijeg i najglasovitijeg udruženja svijeta jesu ovi čuveni alpinisti: M. M. William, C. E. Mathews, E. Kennedy, Hudson, John Ball, Alfred Wills. Njegova povijest jest zapravo povijest svjetske alpinistike. Planinarska djela njegovih članova o Alpama i drugim svjetskim planinama, klasična su djela svjetske književnosti. Njegov društveni časopis mjesecnik »Alpine Journal« prava je riznica klasične alpinističke literature.

Po primjeru »Alpine Club«-a osnovana su planinarska društva kod drugih naroda, a njegov društveni časopis služio je uzorom sličnim publikacijama ostalih planinarskih društava. Tako je među ostalima po uzoru »Alpine Club«-a osnovano godine 1874., dakle 17 godina nakon osnutka toga odličnoga društva Hrvatsko Planinarsko Društvo, s kojim je pred više godina stupilo posredovanjem našega bivšega predsjednika i začasnog člana g. dra. I. Krajača u izravnu vezu međusobnom izmjenom društvenih publikacija, što »Hrvatsko planinarsko društvo« smatra osobitom čašću i odlikovanjem.

Englezi su prvaci u području modernog alpinizma i potome, što su stvorili klasična djela alpinističke literature, u kojima su obradila ne samo njegovu teoriju i ideologiju, nego i metodu i praktičnu primjenu. Najznačatiji njihov alpinistički pisac John Ball napisao je prvi »Encyclopaedia Alpina«, te se smatra prvim alpinskim klasikom. On je bio pravi alpinski turist: prošao je glavni lanac Alpa u svim pravcima i trsio se, da upozna cijelokupno područje Alpa, dok je prve uspone na do tada neotkrite prepuštao drugima. Hvale ga, da je vrlo pouzdan, oprezan u svom sudu, pa da je imao gotovo jedinstveno poznavanje Alpa, koje je jasno izložio u svojim glavnim djelima: »Peaks, passes an — and glaciers« (g. 1859.) i »Alpine Guide«. Od njega ima i uzoran opis Monterose. Nadalje se ističu kao alpinistički klasici: More sa djelom »The Alps in 1864.«, koje je najveća rijetkost u alpinističkoj literaturi; Tyndall sa spisom

»Glaciers of the Alps«; C. T. Dent sa djelom »Mountaineering«; pak E. Whymper, Coolidge, Freshfieldt, Hooker i dr.

Engleski su alpinisti još prije 40 godina počeli prvi istraživati visoke gore izvan Evrope, napose Himalaju u centralnoj Aziji. To su Hooker, koji je napisao »Himalaja Journal«, Godwin Austen, Strachey i Graham, koji je dopro na Kabru u Himalaji (7300 m). Oni su u svojim opisima, koje su priopćili u »Alpine Journalu«, oprovrgli krivo mišljenje Humboldtovo, da na vrhuncima Himalaje nema glečera iznad snježne granice, već da je tamo snijeg i led u nepomičnom stanju. Isto je utvrdio glede Anda u južnoj Americi Whymper, koji se prvi uspeo na Chimborasso i pri tom snizio njegovu visinu na 6247 i tako ispravio i taj kriji navod Humboldtov. Ovdje možemo još spomenuti, da su engleski alpinisti Johnson i Conway istražili i visoke gore Kašmira i Karakorumu, a Stanley da je prvi otkrio Ruwenzori u Africi.

Sva ta istraživanja i golemi naporci engleskih alpinista dočinjeli su ne samo alpinizmu, nego i ljudskom napretku i znanosti veliko obilje dragocjenih plodova. Njima je do neslučenih razmjera prošireno znanje geografije, geologije, orografske, meteorologije, zoologije i botanike, pa nema sumnje, da i za antropologiju, etnografiju i kulturnu povijest imaju neprocjenivu vrijednost. Osim toga ta su istraživanja znamenita i s toga, što služe kao pripravnji radovi i sigurna uporišta za dalja otkrića u carstvu visogorja na našem planetu, a napose za najveći alpinistički pothvat engleske alpinistike, t. j. za uspon na Mount Everest, o kojem je naš odlični gost g. kap. Finch, jedan od sudionika drugoga uspona g. 1922., držao dva predavanja 12. i 13. siječnja 1929. Na koncu ne mogu a da ne spomenem, da je jedan od najslavnijih i najsmionijih preteča sadašnjih heroja sa Mount Everestom još pred više od 30 godina izrekao sumnju, da bi mogao uspjeti uspon na taj najviši vrh na svijetu, jer da je na njegovu vrhu od 8882 m disanje nemoguće. To nije nitko drugi, nego čuveni pobjednik Matherhorna, Chimborassa i tolikih planinskih gorostasa, E. Whymper, koji u jednom svom djelu postavlja ovu tvrdnju: »Nitko ne može izbjegći uticajima rijetkog zraka na disanje. U svakoj zemlji i u sva vremena ti će uticaji ljudskom rodu nametati pregrade i ljudi budućnosti, koji će težiti za tim, da se uspnu na najviše vrhunce zemlje, naći će se pred sve većim poteškoćama, protiv kojih će se moći boriti sa sve to manjim silama«. To znači: ako je uspon na vrh od 9000 m uopće moguć, tomu bi se tražili posve neobični ljudi, vanredno povoljne prilike, fenomenalna ustrajnost, golemi troškovi i puno vremena.

Dosad se na žalost ispunila ova slutnja Whympera, ali planinari cijelog svijeta ne gube nade, da će Prometejski duh engleskih alpinista u skoroj budućnosti doživjeti triumf i na vrhu Mount Everesta!

Pred mnogo godina po Žumberku

Fran Šuklje.

Iza dnevne sparine nastala je divna i blaga noć. Nebeski se je svod osuo milijunima zvijezda, od kojih je Merkur svojim velikim sjajem svraćao na sebe pažnju svakoga, koji se je te noći našao na pustim samoborskim ulicama. Na jednom uglu skupljala se je pred 12 sati noću grupa dobro oružanih mladića — no više oboržana jelom i pilom, nego li ubojitim oružjem. Pored nešto omašnog vode puta natovarenog punom torbom, lako si na mjesecini mogao opaziti poznatog samoborskog kavalira prozvanog »ucali Toša« s praznim pištoljem za pojasmom. Nešto podalje stoji uz njega prijatelj »Stevan«, najslabije natovaren jelom i pilom, a s druge strane ceste »Turić«, »Špikinarda« i dugački »Milivoj« bez ikakove prtljage. Uzmeš li, da je u rukama Špikinarde blistao dugačak nož, a da su Turić i Toša držali u šakama napete, ali prazne pištolje — lako ćeš izračunati, koliko bi ostalo mrtvih neprijatelja na bojnom polju, da su se slučajno usudili na nas navaliti. S druge je pak strane naša municija u jelu i pilu bila u izvanrednom položaju. Dodaš li nekolicini izvanredno pečenih kopuna, nekoliko raca u istom stanju, pak raznih kolača, kolačića, gibanica i konserva, odam li ti tajnu o dvijema bocama konjaka i poliću šljivovice, pa ako još spomenem, da su i budjelari bili kreati krupnim i sitnim, lako ćeš se odmah domisliti, da smo se odlučili na dug i teški put. Ne smijem zaboraviti ni limume ni kavu, a bilo je bome i čokolade, duhana, pače i švedskih kapljica. Čemu će služiti ove potonje, čuvao je tajnu Ružmarin Špikinarda. Prošlo je već pola noći, kad je ova svim zemaljskim dobrima snabdjevena družba krenula lagano prema Bistracu, da ranom zorom stigne do Stojdrage.

Jedva smo izašli iz Samobora pokazala se potreba, da napalimo svjetlo. Veliki lampаш svezan na turističkoj batini, osvjetljavao nam je daljni put. Brzo smo stigli do Bregane, a odavle prešavši Breganicu dodosmo na cestu, koja vodi prema tako zvanoj Karolini ili staroj tvornici stakla. Prešavši Karolinu, skoro smo stigli i do sela Grdanjci, gdje smo odlučili napraviti malu stanku u toj nećnoj šetnji i okrijepiti se gorkom rakijom. Cesta

do Grdanjca prolazi lijepom šumom s jedne strane, te je vrlo zanimiva, ako njome prolazimo danju. Gorska je strana te zanimive ceste izgrađena kod Breganice od male krpe litavskog vapna, dok kasnije motrimo nešto tamno-sivih škriljevaca, dolomita, a konačno prema Grdanjcima samo vapnence triadičke starosti te pješčenjake i kremene konglomerate karbona, koji vrijede kao najstarije taložno kamenje u Samoborskoj gori. Okolica Grdanjca izgrađena je od pločastih vapnenaca, koji su razno bojadisani, a osobito je zanimivo, da se je u tom okolišu našla i mala lokva ugljena, naravno vrlo mladog po geološkoj starosti. Još je zanimivije, da se je taj ugljen svojevremeno upalio i da je gorio dugi niz godina. U tamnoj noći ta je ugljena vatra, koja je svaki čas prodirala na površinu izgledala kao djelovanje malenog vulkana.

Odmarali smo se kratko vrijeme i na energični poziv ucalog Toše krenuli dalje. Dan je već svanjivao, a na obzoru se počela dizati gusta magla, koja nam je priječila vidik. Cesta se vuče dosta uskim klanjem, dok ne stigne do raskršća, od kojeg jedan put vodi uz potok Breganicu do sela Tušini, odakle je preko »Vilinih jama«, »Zelen grada« i »Lomnika« prekrasan prelaz u Slapnicu i dalje u dolinu Lipovačke Gradne, a drugi vodi u jakim serpentinama na Stojdragu. Strm je i kameni brije, kojim se provlači ova 1893. god. sagrađena cesta, pa nam se serpentine pretvoriše u vječnost. Ipak smo se za četiri sata iz Samobora dovinuli gorskih livada, na kojima su se raštrkale kućice danas već dobro poznatog i mnogo posjećivanog izletišta Stojdrage.

Stojdraga je spavala dubokim snom, kad smo stigli u nju. Uperismo put do cestarnice, s čije je terase prekrasan pogled na sve strane. Ovdje je bio projektiran odulji odmor, a valjalo je pričekati, dok se probudi cestar i njegova obitelj, kako bismo naše blagoslovljene utrobe ojačali čime toplim. Prijatelj Špikinarda počeo je snatriti o tome, kako bi najbolje bilo, da se vratimo kući, no ostala je družba s negodovanjem primila do znanja ovu njegovu malodušnost, pak ga je za kaznu послala s drugom Milivojom po vodu, jer je izvor voda na Stojdragi dragocjenost. Trebalo je skoro pola sata, dok su se izmučeni vodonosne povratili. Za to vrijeme mi smo se drugi krijeplili tekućinom iz polića, koji se je doskora izpraznio. Najveća zasluga, da su se naše naprtnjače dobrano olakšale ide svakako ucalog Tošu. Međutim je ustao i lugar i velikoj ljubaznosti njegove žene imamo da zahvalimo, da smo se doskora okrijeplili toplom i dobrim kavom. Velika magla priječila je svaki vidik, pak se je zadržala i poslije izlaza sunca. Sa Stojdrage je, koja leži 490 met. nad morem inače pre-

krasan pogled. Znam, da sam dvije godine poslije tog izleta, a i poslije mnogo puta uživao u čarobnom vidiku s tog lijepog i čistog gorskog seoca. Prekrasan je odavle pogled na veliko Krško polje sa mjestom Krško, na Crklje, Brešce i Kršku Vas. Lijep je pogled na daleki Grintavec i Triglavsko gorje, a da i ne spominjemo lijepu Strahinšćicu i Ivančicu u našem hrvatskom Zagorju. Od crkvice sv. Jurja pred očima ti se vijuga Sava, na kojoj se u daljini primjećuje prijestolnica Zagreb. Samo selo Stojdraga smjestilo se je zapravo na tri brežuljka, a brojilo je nekad samo nekoliko zadruga, koje su se razvrgle i postale ishodištem novih ali siromašnih gospodarstva. Do danas se je Stojdraga ponešto povećala, no ostala je i dalje milovidno i čisto, ali siromašno gorsko seoce. Na brežuljku nad selom smjestila se župna crkva sv. Jurja sa župnim stanom, odakle je također prekrasan vidik na sve strane.

Cesta od Stojdrage do Kalja lijepa je i romantična, a vijuga sad između stijena i pećina, sad po gustoj i visokoj šumi. Zaključili smo još istog dana doći do Kalja i tu se odmoriti, pa se tako odmah i krenusmo na put. Za četiri sata (18 klm) dobrog hoda lako je doći odavle do Kalja. Na volju ti je ići samo državnom cestom ili upotrijebiti i prečace, kojima ćeš zaštediti mnogo puta. U ugodnom razgovoru i šaleći se nađosmo se doskora pred selom Poklekom, odakle se pruža prekrasan vidik na Sloveniju. Stojdraga se odavle ne vidi, ali ti oko zapinje po Krškom prigorju, kojeg je svaki vrh urešen po kojom kapelicom, a pod tobom leži selo Poklek u pozadini s vrhuncima »Kunjačevac« (755 m) i »Siljevac«, odakle je prekrasan pogled na savsku dolinu i lijepi Zagreb. Uz put ostavljaš šumoviti »Tušćak« (617 m), na kojem je vrhu stajala nekada kula, a zakrenuvši na lijevo, doskora se nadeš u prekrasnoj šumi zvanoj »Grandovica« (668 m). Tko je došao do vode, ne smije nikako propustiti, da uđe i u selo Poklek. Maleno, čisto seoce, u kojem su se kućice pritisle tjesno jedna uz drugu, žanimivo je, jer su u njemu stanovnici sve sami plave krvi, premda svog barunskog i plemenitog porijetla никакo ne mogu dokazati. To im danas naravno nije ni potrebno, kad je novo doba i novo shvaćanje ukinulo stare plemenitaške naslove i povlastice. Ostalo mi je to seoce i zato u pameti, jer sam rijetko kada i rijetko gdje na malenom prostoru naišao na toliko lijepih žena kao baš u Pokleku. Svatili smo u malenu seosku krčmicu »Dragožet«, gdje smo se podvorenici od prekrasne žumberačke snaše, doskora našli u životu razgovoru s domaćim seljacima, koji su se oko nas okupili, da doznaju, što je novog u širokom svijetu. Uputili su nas na prečace, da što prije do-

đemo u Kalje i mi smo krenuli s državne ceste prema »Novom selu«, no zahvaljujući »ucalom Toši« zadošmo lijevo u mjesto na desno. Bludili smo tako po jednoj gorskoj livadi preko pola sata, dok konačno ne naidosmo na jednog čovjeka, koji nas je uputio pravim putem. A međutim se je i nebo naoblaciло i bilo je bojazni, da će doskora kiša. Prošavši kroz »Novo selo« nađemo se opet na državnoj cesti, a iza prvog zavoja osvane nam pred očima naš »Samoborski Oštrec« obavijen u gustoj magli i kiši.

Pred Novim selom rasprostrla je priroda prekrasnu kotlinu s nešto malo vode, koja može služiti samo za piće blagu. Nijesmo se dugo zadržavali, jer nas je približavanje oluje tjeralo, da što skorije stignemo u Kalje. Ostavivši na omalenom obronku malo seoce »Priseku« eto nas doskora kroz lijepu šumu zvanu »Bertošova bukva« u Budinje. Vrlo je zanimiva kamena građa od Pokleka do Budinja. Iza lijepo slojanih dolomita kod Pokleka naći ćemo se doskora u tamnim vapnencima sa žilama kalcita, koji se je kamen u prijašnje vrijeme upotrebljavao za gradnju kuća i cestovnih nasipa. I dolomiti i vapnenci, koje ovdje susrećemo triadičke su starosti. Kod Novog sela upadaju nam u oči zelen-kasti škriljevci, u kojima tu i tamo nalazimo i uložaka kremena i vapnenih laporan. Ti su škriljevci, koji kasnije dobivaju crvenu boju veoma izlomljeni i borani. Vapnene lapore uz brečasti vapnenac među ovim crvenim škriljevcima naći ćemo i u samome selu Budinje. Ono leži na lijepom platou tako zvanom Budinjačkom polju u visini od 768 met. Budinjački je platou izgrađen od velike česti od vapnenaca kredne starosti. U tim vapnencima kriju se i poznate Budinjačke špilje zvane »židovske jame«. Nijesmo ih posjetili, jer nas je približavanje kiše tjeralo dalje. Od blize kapelice Sv. Petka (774 m) veoma je lijep pogled na Plješivicu, Klek i Zrinjska brda. Kapela je sagrađena na visinskom travniku i znamenito je proštenište, kamo dolaze ljudi zegovora radi iz Hrvatske, Kranjske i Štajerske. Već smo prošli i uz poznato brdo Ječmenište (980 m), a Kalja ni od kuda, dok je kiša počela po malo škrpati. Kad smo na zavoju ceste ispod Ječmeništa došli iza gorskog kuka, pukne nam pred očima divan prizor. Dvije stotine metara ispod nas u predivnoj kotlini zabiljala se crkvica i kuće. Bilo je to Mrzlo Polje, odasvuda opkoljeno visokim brdinama. Mrzlo je polje krška uvala, koja se odlikuje mnogim potocima, od kojih su neki prave ponornice. U tom polju leži i velika lokva zarasla raznim dračom, za koju kažu, da je preostatak nekadanjeg velikog jezera. Na putu prema Mrzlot Polju vrijedno je pogledati znameniti slap, što ga pravi »Slapnica« i koji je poznat pod imenom »Brisalo«, a zanimat će izlet-

nika i »Vranjački Slap«, koji se ruši u Slapnicu, pak »Vranjačka špilja«, poznate »Zazidane jame« kod Pećna, »Stričanica špilja« i »Pogane jame« kod Kalja, a osobitu pozornost pobuđuje u okolini Kalja ogromni ponor »Tomaševićka«. Dok smo tako razmatrali i divili se panorami Mrzlog Polja počela je kiša nemilice pljuštiti. Valjalo je petama dati vjetra, da ne promoknemo do kože. Prošavši selo »Javor« i »Gornju vas«, stignemo doskora po najvećem pljusku do našeg cilja, do lijepog i romantično smještenog seoca Kalje, prave metropole u ovom dijelu Žumberka. Ljubazno primljeni smjestili smo se doskora u osnovnoj školi, a kad je iza okrijepe gladnih želudaca zasjalo sunce, vratilo nam se dobro raspoloženje, pak smo u veselom razgovoru proboravili ugodno poslije podne u tom prekrasnom gorskom kraju. Nijesmo žalili ni truda ni muke na pogled ovog bisera prirode. A ne žalimo ni danas, a ne će požaliti nitko, koji se odluči, da prođe tim žumberačkim krajem, tako lijepim i tako nama blizim.

Donji ili Rožanski kukovi

Dr. Josip Poljak — Zagreb.

U br. 4. Hrvatskog Planinara od godine 1914. kaže naš dični starina i dobar poznavaoč Velebita dr. Radivoj Simonović, da je »Velebit naša najljepša planina«. Pa doista tko ga poznaje dobro i u dušu taj mora dati pravo dr. Simonoviću, taj mora priznati ne-pobitnu činjenicu, da je Velebit ne samo naša najljepša planina, nego da je Velebit u svom morfološkom razvoju preraznih oblika planina, kojoj na daleko i široko nema premca. Pa da svega toga i nema, ipak bi Velebit imao svoje specifično obilježje koje ga izdiže iznad ostalih naših planina, a to je, da se njegova trupina neposredno uzdiže iz mora. Ta okolnost omogućuje, da za nekoliko sati možemo od kontinentalne strane preći preko glavnog gorskog grebena i sići do mora. Što to znači, znade najbolje onaj, koji je nakon napornog hoda po Velebitu, sišao do mora, gdje se je odmorio i okupao, i tako postao svjež i sposoban za daljni put. Istina je doduše, da se svojom vertikalnom protegom nemože takmičiti sa nebotičnim vrhuncima Alpa, kao što mu i njegov cjelokupni gorski masiv ne pokazuje one grandioznosti i onih dimenzija kakvih nalazimo u masivu Alpa, no ipak zato pokazuje Velebit u mnogom napadne sličnosti i ako ú malom sa ogromnim alpskim masivom. Zar ne naliči sklop Tulovih greda gledan iz Zrmanjskog kanala sa svojim nazubljenim gorskim grebenom Rosengartnu u južnim Dolomitima gledanom iz Kardauna, zar nije Trovrh iznad Splovine u južnom Velebitu u miniaturi sličan

Drei Zinnen, ili zar nisu morfološki oblici Puči, Čabera i Ladje slični i još ljestvi od morfoloških oblika u skupini Marmolata, nije li masiv Vaganskog Vrha gledan sa sjeverne strane isto tako impozantan i strašan kao i masiv Schlerna gledan sa platoa Klobenstocka. Tako bi mogli nabrajati cijelo niz sličnosti velebitskih oblika sa onim alpinskim, i došli bi do prije spomenutog zaključka da Velebit ima prednost, što se s njega vidi i more, to lijepo i draga naše sinje more. I u tom bezbroju svojih dragocjenih ljepota ima Velebit još jedan veliki dragulj u svojoj kruni prirodnih ljepota, a to su slabo kome poznati Donji ili Rožanski Kukovi.

Skupina Donjih ili Rožanskih Kukova sastavni je dio sjevernog Velebita, pa u svojem raširenju i geografskim položajem sačinjava posve odijeljenu i samostalnu skupinu smještenu u jugozapadnom odsječku sjevernog dijela Velebita. Omedjena je sa sjevera crtom što vodi od Loma na južno podnožje Gornjeg Zavižana na Čemerikov Dočić i preko ovoga na šumski predjel zvan Plančice, sa zapada Plančicama, pa prekrasnim i divljim šumskim predjelom Smrčevih Dolina, koji se nastavlja sličnim predjelom zvanim Cipala, s juga predvrhovima Goli Vrh 1670 m i Serovski Vrh 1663 m, dok je sa zapada omedjena dubokom usjeklinom Loma, Lubenskih Vrata i sjevernog dijela Lubenovca.

Na prostoru od kojih 18 kvadratnih kilometara stvorila je priroda jednu pojavu u carstvu krša, koja se rijetko gdje nalazi u takvom razvoju i u takvoj veličajnosti. Silni gorski grebeni rastrganih i nazubljenih glavica, bezbroj strmoglavnica niz koje nemože oko zapeti o kakvi grmić jer su gole i okomitih litica, duboke i vanredno široke ponikve ili vrtače gotovo okomitih strana, oštra i razlomljena sedla, tornjevi, samogradili, šiljevi i kamini glavna su karakteristika Donjih ili Rožanskih Kukova. A koji su razlozi tome, da je došlo do stvaranja ovakvih morfoloških oblika, koji gledaoca zapanjuju? Poznato nam je, da je Velebit u pretežnoj svojoj česti izgradjen od vapnenačkog kamenja koje je nastalo taloženjem što pličih što dubljih mora u srednjem vijeku razvoja naše zemlje. Ovo vapnenačko kamenje nije svagdje jednolично razvijeno, nego se i tu dade lučiti u dvije glavne skupine: u skupinu tanko i debeloslojenog i u skupinu gromadastog kamenja. Ona prva skupina kamenja ne stvara osobitih morfoloških oblika, pa su od nje u većini izgradjeni svi velebitski vrhunci kao Zavižani, Rajinci, Visočica, Šatorina, Vaganski Vrh, Badanj, Sv. Brdo i brojni drugi vrhovi. Druga skupina t. j. gromadasto kamenje stvara u Velebitu gdje nastupa najbizarnije morfološke

oblike kao kukove, škrape, žljebove, tornjeve, zubove, samograđe, čućavce, obeliske i monolite, kojih nalazimo u njihovom području svu silu, a samo u nekim slučajevima izgradjuju oni i same vrhunce, kao Donje ili Rožanske i Gornje ili Hajdučke Kukove, oba Kozjaka, Tulove Grede i sklop Crnopca, pa cijeli niz primorskih Kukova i glavica u visini od 700—1200 m. Ovo kamenje gromadastog oblika nije toliko podatno djelovanju tektonskih sila, koje su borale masiv Velebita, nego baš uslijed te svoje strukture stavljaljalo je jači otpor, što je uz strukturu bilo razlogom, da se lomilo u velike blokove i da je na svojoj površini zadobilo bezbroj pukotina. Na ovako od prirode pripravljeno kamenje počele su da djeluju meteorne vode, smrzavica i insolacija, koje su u pravcu predstojećih pukotina nastavili združenim silama započeto djelo razaranja. Što je u pojedinim razvojnim dobama, a osobito u najmladoj razvojnoj dobi kore zemaljske diluviju više bilo oborina, to je i razaranje bilo jače. Kulminacija toga razaranja bila je prema tome u diluviju, kada su vode uz predstojeće tektonsko djelovanje stvorile u zoni gromadastog kamenja sve one oblike, koji nas začudjuju svojim napadnim izgledom, a medju njima i današnje Donje ili Rožanske Kukove.

Uočimo li cijeli masiv Donjih Kukova to vidimo jasno, da se on sastoji od usporednih nizova grebena sastavljenih od kršnika jurske formacije, koji su na svježem odlomu tamno smeđi, dok im je površina sniježno bijele boje, koja dolazi odатle što je površina u debljinu od 2—4 mm rastrošena, a ta rastrošena kora prikazuje onu bijelu boju, jer je iz nje izlučen organski sastav, koji daje kršnicima onu tamnu boju. Ti grebeni ne sačinjavaju danas jednu suvislu cijelinu nego su izmedju pojedinih usporednih grebena stanoviti dijelovi usjeli tvoreći tako duboke i 300 do 500 m široke ponikve, uslijed česa je stvoren onaj labirint uzdužnih i popriječnih grebena sa kukovima i sistem ponikava, koji čini taj kraj neprohodan, divlji i do skrajnosti romantičan. Ravnii su u Donjim Kukovima rijetke, a ako nastupaju onda su malenih dimenzija kao n. pr. Jerkovića Dolac u središnjoj partiji iznad kojega se gradi planinarsko sklonište, pa Fabiin Dolac na sjeveru Jerkovića Dolca, a u sklopu Gromovače. Donji dijelovi t. j. obronci Kukova kao i strane ponikava obrasle su bokovom šumom i jelom, dok su viši dijelovi obrasli bukovom kosodrvinom izmedju koje dolaze pojedine grupe smrčeva, a najviše partie obrasle su tamnom šumom neprohodne klekovine. Vegetacija u zajednici sa morfološkim oblicima podaju Donjim Kukovima njihovo posebno i specifično alpinsko obilježje, koje ostali južnijim dijelovima Velebita manjka, ili bar nedolazi do tak-

vog izražaja kao u Donjim ili Roženskim Kukovima. Cjelokupni masiv Donjih Kukova možemo podijeliti u tri veće skupine prema njihovom geografskom položaju i to: sjeverna skupina ili skupina Gromovače s najvišim vrhom Gromovača 1675 m, a u koju spadaju svi kukovi od sjeverne granice t. j. od sjevernog podnožja same Gromovače do crte odnosno slabo vidljivog nogostupa, koji se u pravcu zapadnom odvaja od puta na Lubenska Vrata neposredno ispod samog uspona, a koja vodi do Jerković Dolca, dok ju na zapadu omedjuje predjel Bukove Drage i Smrčevih Dolina. Druga istočna skupina ili skupina Vratarskog Kuka s najvišim vrhom Vratarski Kuk 1678 m (na karti krivo označeno Vraterski Kuk) omedjena je sa zapada uvalom što ide prema Lubenovcu, dok se prema zapadu veže na kukove sjeverne skupine, a prema jugu na kukove južne skupine, a sa sjevera ide do prije spomenutog nogostupa koji vodi iz Loma na Jerković Dolac. Napokon treća južna skupina ili skupina Crikvene i Varnjače sa najvišim bezimenim vrhom oko 1690 m po dr. I. Krajaču odredjenom. Prema sjeveru veže se na kukove skupine Vratarskog Kuka, prema jugu ju omedjuju Goli i Serovski vrh, prema zapadu šumski predjel Cipala, a prema istoku dio uvale što se od Lubenskih Vrata spušta prema Lubenovcu. Kao uporišna točka za sve tri grupe najzgodniji je Jerkovića Dolac, koji je gotovo centralno smješten prema svim trima grupama, a uz to se iznad njegove sjeverne strane gradi planinarsko sklonište H. P. D., koje će biti u proljeće dogotovljeno. Važnost ovoga skloništa za pohadjanje Donjih Kukova velika je, jer je pohadjanje njihovo bez skloništa otešćano, što više u nekim slučajevima nemoguće, osobito ako nas zadesi loše vrijeme. Uz to je vrlo važno što će uz sklonište biti sagradjena cisterna, što će u mnogom olakšavati planinaru njegovu prtljavu, jer će biti siguran, da će naći uz kuću vodu, koja je vrlo rijedak fenomen u onom posvema bezvodnom kraju. Kuća se gradi na podnožju grebena koji se nalazi na sjevernoj strani iznad Jerković Dolca, od koje će biti lijep pogled prema jugu na južnu skupinu Kukova, kao i prema istočnoj skupini, a osobito je lijep pogled prema sjeverozapadu na šumski predjel Smrčevih Dolina preko kojih se vidi more. Sa svih triju najviših tačaka pogledi su daleki i široki, pa tako s Gromovače je osobito lijep pogled na Zavižane, Rajince, Velebitsku Pleševicu, Pivčevac, na Smrčeve Doline i preko njih na more, a prema istoku na Gornje ili Hajdučke Kukove kao i prema jugu na istočnu i južnu skupinu Donjih Kukova, na Serovski i Goli Vrh, Lisac i Rožanski Vrh. Sa Vratarskog Kuka je sličan pogled, samo prema jugoistoku širi jer se vidi oba Kozjaka,

Lubenovac pa sve do alanske ceste, a prema jz. južna skupina Donjih Kukova, sa Golim i Serovskim vrhom, Liscem, Rožanskim Vrhom i Alančićem. Sličan pogled je i sa najvišeg vrha južne skupine s razlikom što se prema jugu proširuje, dok je prema sjeveru osobito lijep pogled na cijeli masiv Donjih Kukova.

Pristupi k Donjim ili Rožanskim Kukovima dosta su teški s razloga što u taj kraj rijetko tko kada zalazi, a sam narod ne-zalazi onamo već nekoliko desetaka godina kako su mi pričali okolišni stanari. To je i razlogom što ga slabo tko poznaje, pa samo nekoliko ljudi s primorske strane poznaje prilaz od primorske strane. S kontinentalne strane ima ih vrlo malo koji poznaju prilaze što u velike oteščava planinaru da posjeće te krajeve. Pristup je danas nemoguć planinaru bez dobra vodića, jer će se bezuvjetno izgubiti u onom labirintu kukova i ponikava, bez da će postići željeni cilj. Kao najbolji vodić za te krajeve je opskrbnik Krajačeve kuće na Zavižanu Marko Vukelić iz Volarice, a sa primorske strane lugar P. Čuljat iz Živih Bunara kraj Jablanca. Od prilaza svakako je onaj od Krajačeve kuće Lomskim putem najzgodniji. Polazi se od kuće u pravcu južnom uz podnožje Velikog i Gornjeg Zavižana Lomskim putem sve do križanja puteva što vode u pravcu jugoistočnom na Veliki i Mali Lom, u pravcu južnom na Lubenovac, u pravcu sjevernom na Jezera, i put kojim smo došli od Vučjaka. Nastavljamo putem južnim prema Lubenskim Vratima do malog proplanka pred samim usponom na Lubenska Vrata, tu zalazimo u pravcu zapadnom u visoku bukovu šumu odmah jakom uzbrdicom po jedva vidljivom nogostupu, označenom na pojedinim mjestima komadima kamenja naslaganim na kamenu stancu. Prevalivši strminu dolazimo na sedlo preko kojega dolazimo medju prve kukove i ponikve, pa dalje u zapadnom pravcu uz južni rub jedne takve ponikve lagano se uspinjući do malog sedla, preko kojega se moramo vješto prebaciti sve malo i četveronoške, da dodjemo na drugu stranu sedla. Tu se spustimo u niz manjih ponikava zaraslih visokom bukvom i jelovom šumom, pa izmedju njih dolazimo ponovno do sedla preko kojega se spustimo na sjeverni rub ogromne i silno duboke ponikve na sjeverozapadnoj strani skupine Vratarskog Kuka. Tim rubom prosledjujemo dalje u zapadnom pravcu do na rub šume, pa šumom uspinjući se na sedlo s kojega prelazimo na Jerković Dolac. Taj put od kuće do Jerković Dolca traje $4\frac{1}{2}$ —5 h.

Drugi pristup od Krajačeve kuće preko Smrčevih dolina još je težje pogoditi bez vodića nego onaj prvi. Put vodi od kuće u pravcu južnom mimo lijepog i slikovitog Modrić Dolca, na kojem je bunar pitke vode podnožjem Velikog Zavižana do prvog

križanja. Lijevi put vodi na Lom, a desnim se postepeno uspijemo ponajprije šumom, a zatim košanicama na uvalu zvanu Kojića Rovina na tjemenu Gornjeg Zavižana. Od njenog južnog dijela vodi nogostup kroz nisku bukovu šumu u pravcu južnom spuštajući se njime sve do malog polja zvanog Čemerikov Docić. Preko polja prelazimo u pravcu jugozapadnom gdje se nastavlja slabo vidljiv nogostup kojim se uzdižemo na sedlo, i s ovoga se spuštamo na početak Smrčevih Dolina. Zašavši u visoku bukovu šumu idemo istočnim rubom uvale, koja je često prekinuta popriječnim rebrima, koja dalje zapadno dolaze do jačeg izražaja, pa su posve gola i razlomljena, sačinjavajući gomile kamenja, koje izgledaju kao da ih je legija kiklopa načakala u najvećem neredu. Pojedini komadi kamenja ispunjeni su žljebovima paralelnog pravca, žljebovi kakvih nisam našao nigdje razvitih u toj veličini i dubini na Velebitu. Prolaz kroz taj strašan krš životu je opasan, naporan i do skrajnosti težak, ali zato je cio kraj veličanstven i divan u svom koloritu boja izmedju sružno bijelih grebena i litica, te tamno modrikasto zelenih smrčeva.

Put se nastavlja uviјek dalje uz istočni rub doline sve dok ne dodjemo do mjesta gdje se nalazi hrpa iskopanog kamenja. Nedaleko toga mjesta nalazi se oširoka i jako duboka ponikva, čijom zapadnom stranom možemo se spustiti na njeno dno. Unaokolo ponikve izuzev mjesta s kojim smo sišli u nju dižu se preko 200 m visoke litice, a u sjevernom dijelu podno litica je ulaz dosta širok i visok u spilju zvanu Smrčeve Doline. Dno spilje je prekrito debelom naslagom vječnoga firn snijega, pa u njegovom istočnom dijelu nalazi se otvor u ponor iznad kojega se jasno razabire šum vode podzemnice. Prema šumu vode čini se da voda teče od zapada prema istoku, dakle prema kontinentalnoj strani. Narod kaže, da je u toj spilji sakrio blago kralj Bela, kada je bježao pred progonom Avara. Svojevremeno kopali su tražeći blago, pa otale potječe i prije spomenuta hrpa kamenja. Od te hrpe odnosno od ponikve nastavljamo dalje put u j. pravcu gustom i visokom bukovom šumom, pa odmah na početku uvale na zapadnoj strani iznad nogostupa pod liticom nalazi se malo vrelo. Nastavljajući u istom j. pravcu nogostupom dalje zalazimo u predjel Bukove Drage ispod sjevernog podnožja Gromovače, kroz visoku šumu do Raskrižja, pa lijevo uzbrdice na Legčevu Štirovaču i od nje sjeveroistočnim rubom duboke ponikve na Jerković Dolac, za $4\frac{1}{2}$ —5h od kuće na Zavižanu.

I sa skloništa na Mirovu možemo na Donje Kukove ispod istočne strane Alančića na Dašćevac, pa na Ripiste i

odavle na gorsku livadu Plančice, te kroz šumu preko Miholjčine Doline, Vabina Dolca i Legčeve Drage u šumski predjel Cipala, i odavle na Crikvenu i Varnjaču, pa u pravcu sjevernom od njih grebenom na Jerković Dolac. Ovaj je put vrlo težak i naporan, pa je za njega za sada bezuvjetno potreban vodič. I sa Lubenovca može se preko Lubanskih Vrata na Vratarski Kuk, pa od njega grebenom u sjeverozapadnom smjeru na sedlo iznad Jerković Dolca te pravcem sjevernim u sam dolac. I ovaj put je težak i opasan. Za sve ove priaze treba danas vodič, dok se neprovede dobra i savjesna markacija, koja će bar donekle omogućiti planinarima samostalno planinarenje po Donjim ili Rožanskim Kukovima. Kada se u proljeće dovrši sklonište iznad Jerković Dolca, i kada se provede markacija, onda će planinari moći do skloništa obići sve pojedine kukove cijele skupine s lakoćom, jer je kuća centralno smještena tako, da na sve važnije vrhove kao Gromovaču, Vratarski Kuk, Crikvenu i Varnjaču mogu doći od kuće za po prilici 2 h. Uz to ima sva sila uspona na razne kukove što bliže što udaljenije, koji se mogu u kratko vrijeme svladati. Tako će biti dana mogućnost planinarima, da pobliže upoznaju alpinske krasote toga najljepšeg bisera u krugi prirodnih ljepota gordoga Velebita. Dužnost mi je istaći ovdje, da neprocjeniva zasluga koliko za upoznanje Donjih ili Rožanskih Kukova, toliko za izgradnju skloništa ide našega začasnog predsjednika g. dr. Ivana Krajača, koji je prvi upoznao važnost ljepota tih kukova za planinarstvo, i koji se je svojski zauzeo kod oblasnog odbora zagrebačke oblasti za izdašnu potporu za gradnju skloništa iznad Jerković Dolca. Čin kojim je uvelike zadužio cijelo naše planinarstvo, a napose oduševljene ljubitelje velebitskih krasota. (Vidi slike u prilogu).

Orjen

Kap. Gjuro Pany — Dubrovnik.

Brda okolice Dubrovnika do sada su još malo posjećivana od planinara, s razloga što je u tim krajevima planinarstvo još jako slabo razvijeno, a za planinare iz drugih krajeva države taj je kraj odviše udaljen. Poznati su međutim čari baš tih gorskih krajeva svojim divnim pogledom na toliko razvijenu morsku obalu s raznolikom vegetacijom.

U te rijetko posjećene krajeve spada i Krivošija, sa najvišim svojim vrhuncem Orjen-om (1895 m), koji iz Dubrovnika nije teško pristupačan. Još 1918. godine sam imao prilike uspeti se na taj vrhunac, tada sam poduzeo uspon iz Risna preko Crkvica

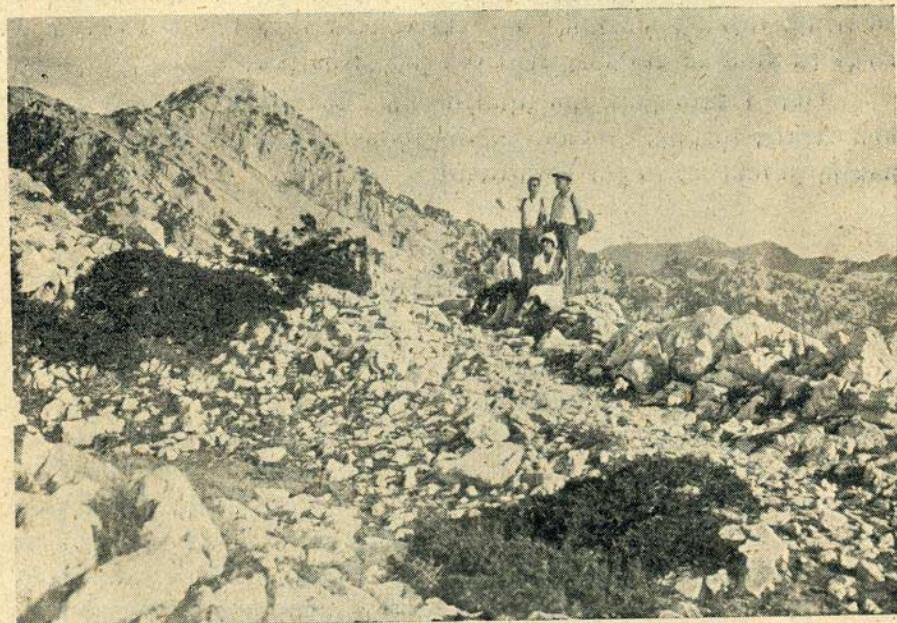
na Orjen i preko Hercegnovog natrag u Boku Kotorsku, prevaliv cijeli put od cca 72 km od zore do mraka. Međutim za normalne prilike dobar dio tog puta ne pruža naročitog užitka, a i odviše je naporan. Pošto su u našem društву bile i 2 gospođe, odabrali smo lakši način uspona i uputili se automobilom iz Dubrovnika preko Župe Dubrovačke, Cavtata, Konavoskog polja, Grude, Mrcina, Graba do Vrbanje (1005 m). Tu je žandarmerijska kasarna još iz doba, kada je tu bila granica. Susretljivošću žandarmerijskog komandanta u Trebinju bilo nam je omogućeno noćiti u kasarni, jer smo iz Dubrovnika krenuli oko 5 sati popodne, bilo je to mjeseca augusta 1928. g. Bili smo jako susretljivo primljeni, i za svakog od naših 6 članova društva bio je pripravljen krevet.

Drugog dana oko $3\frac{1}{2}$ sati u jutro naše se je društvo spremilo, da iskoristi šumsku cestu, prohodnu za automobil, i da se time donekle skrati pješačenje. Odmah uz kasarnu nalazi se i stan šumarev i tada cesta ulazi u bukovu prašumu, što je za nas, koji smo došli sa Dubrovačke rivijere, sa posebnom južnjačkom florom, bilo od tim jačeg dojma. Nakon $\frac{1}{4}$ sata vožnje pustili smo automobil pod pažnjom sluge žandarmerijske stanice i krenuli prečacem dalje kroz spomenutu šumu. Nakon $1\frac{1}{2}$ sata hoda došli smo do njene gornje granice i drugi sat vodio nas je, također djelomično prečacem, kroz gudure, zarasle već bukovinom i crnim borovima. Bukovina postaje sve rijeda i rijeda i kod jednog slikovitog viadukta sasvim prestaje. Odanle dalje, svakako područje već izloženo jakim vjetrovima, raste samo tu i tamo po koji crni bor slikovito iznakažen od snage vjetra. Oko $6\frac{1}{2}$ sati došli smo do Orjenskog sedla, cca 1550 m visokog. To je najviša točka automobilske ceste, koja bi imala da vodi iz Vrbanje, preko Orjena do Crvice i Boke Kotorske. Na žalost cesta je na par mjeseta odronjena, a jedan 4 m široki most sasvim srušen, tako da nije za automobil prohodna, međutim izgleda je, da će se do godine popraviti, što bi za razvitak turizma bilo od neprocijenjive vrijednosti, a time bi i onaj inače jako siromašni kraj došao do novih vrela prihoda, obzirom na brojne izlete, što ih inače stranci ovdje poduzimaju. Na sedlu (slika 1.), učinjen je mali odmor i tada nastavljen uspon putem koji se mjestimice gotovo gubi u kamenu. Vidik naročito na Crnu goru postaje sve ljepšim i ljepšim, najednom se otvori pogled i na dio Boke Kotorske, treba preći još dva puta preko bila, budući da put vodi jednom južno jednom sjeverno, i eto nas na vrhu oko 9 u jutro.

Pogled na sve strane toliko zamamljiv, da nitko nije pomisljao na odmor, i ako je za naše gospođe to značilo priličan napor.

Na vrhu Orjena nalazi se jedno iz kamena sagrađeno utočišće, koje služi kao zaklon pred neočekivanom olujom, koja tu znade da bude česta, ali objekat je u dosta derutnom stanju. Tek sa vrhunca razvidljiva je gotova neprohodnost gudura, koje okružuju Orjenski sklop, na horizontu bijele se Bješlašnica, Durmitor i t. d., a pod nogama Lovčen, te drugi vrhovi, koji zatvaraju Boku Kotorsku, a prije svega otvorena morska pučina. Obzirom na visinu Orjena, zimi, kada je zrak prozirniji, mora da se vide i vrhunci talijanskih gora, što obzirom na godišnju dobu sada nije bilo slučajem.

Orjen je svakako još zanimiviji zimi i nadam se priliki, da ga posjetim.

Sl. 1. Orjen. Sedlo pod vrhom 1550 m. Foto: Gjuro Pany.

Nakon oduljeg boravka na vrhuncu, krenuli smo natrag jednakim putem, koji nam je ipak uslijed druge rasvjete svakim korakom u izgledu davao novih užitaka. Na sedlu Orjenskom sretosmo nekoliko Hercegovaca, koji nenaučeni susretati ovdje planinare, nijesu znali da si protumače svrhu našeg dolaska. Prvi dio puta od sedla dalje međutim nismo prošli prečacem, već cestom, preko viadukta. Čim smo zašli u bukovu šumu, već smo čuli trubljenje našeg automobila, što nam je prvog časa bilo zádalo brigu, da će sa nepozvanim gostima bez nas na put, ali

kada smo oko 3 sata popodne došli na mjesto, gdje ga ostavismo, našli smo našeg čuvara, okruženog mnogim tamošnjim žiteljima iz obližnjih sela, kako im on drži predavanja, i davanje znakova trubljom je bila njegova produkcija o rukovanju automobila. Međutim tamošnji stanovnici bili su i nakon našeg odlaska uvjereni, da je to aeroplan, jer takovih vide u zraku nad Bokom Kotorskom, dok im je auto nepoznat, pa si nisu mogli protumačiti iz blizine, gdje smo spremili krila.

Prije polaska zadržali smo se u šumici na objedu, i nakon kratke vožnje prisjeli smo natrag do žandarmerijske kasarne u Vrbanju. Tu smo se oprostili od naših gostoprivmih kućedomaćina, kojom zgodom su od nas tražili da im obećamo, da ćemo ih moguće već ove zime posjetiti, što nijesmo isključili, budući da smatram teren podesnim za skijanje, a i prelaz iz Vrbanje do Crkvica zimi sa skijama svakako pruža užitka.

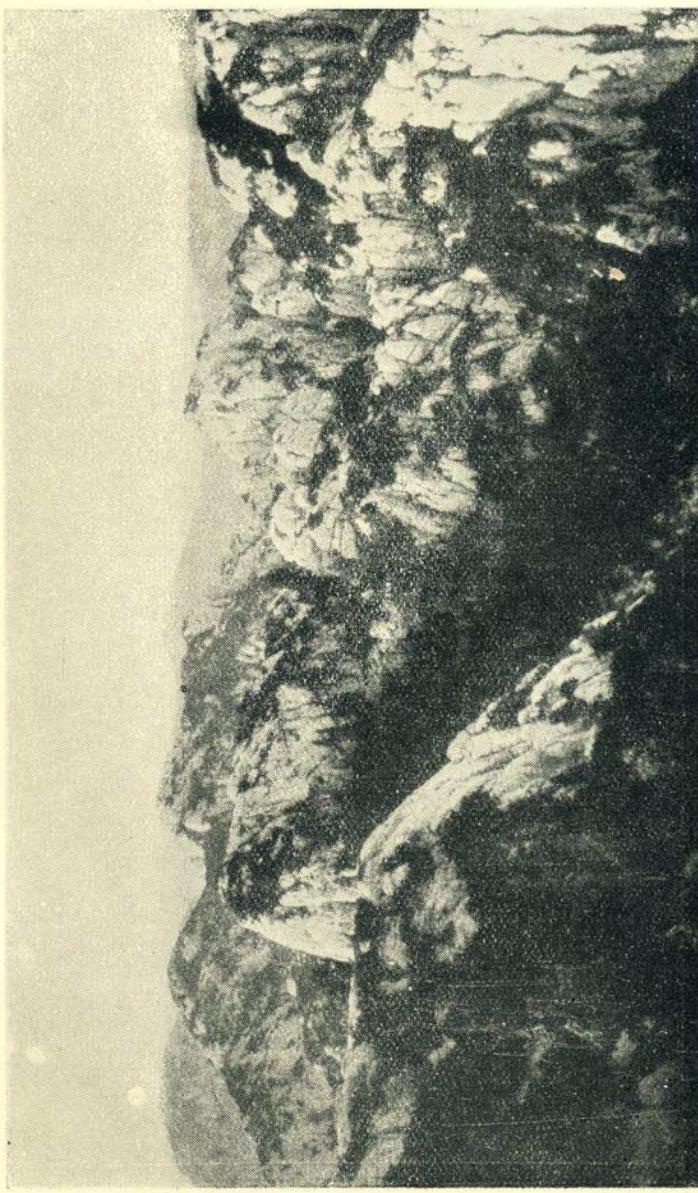
Oko 4 sata popodne uputili smo se autom dalje, i prošav kod Graba teškom mukom jednu cigansku kolonu, došli smo jednakim putem natrag u Dubrovnik.

Suhi Plaz (Škrlatica) 2738 m.

Po dr. J. Kugy-u preveo dr. J. Poljak.

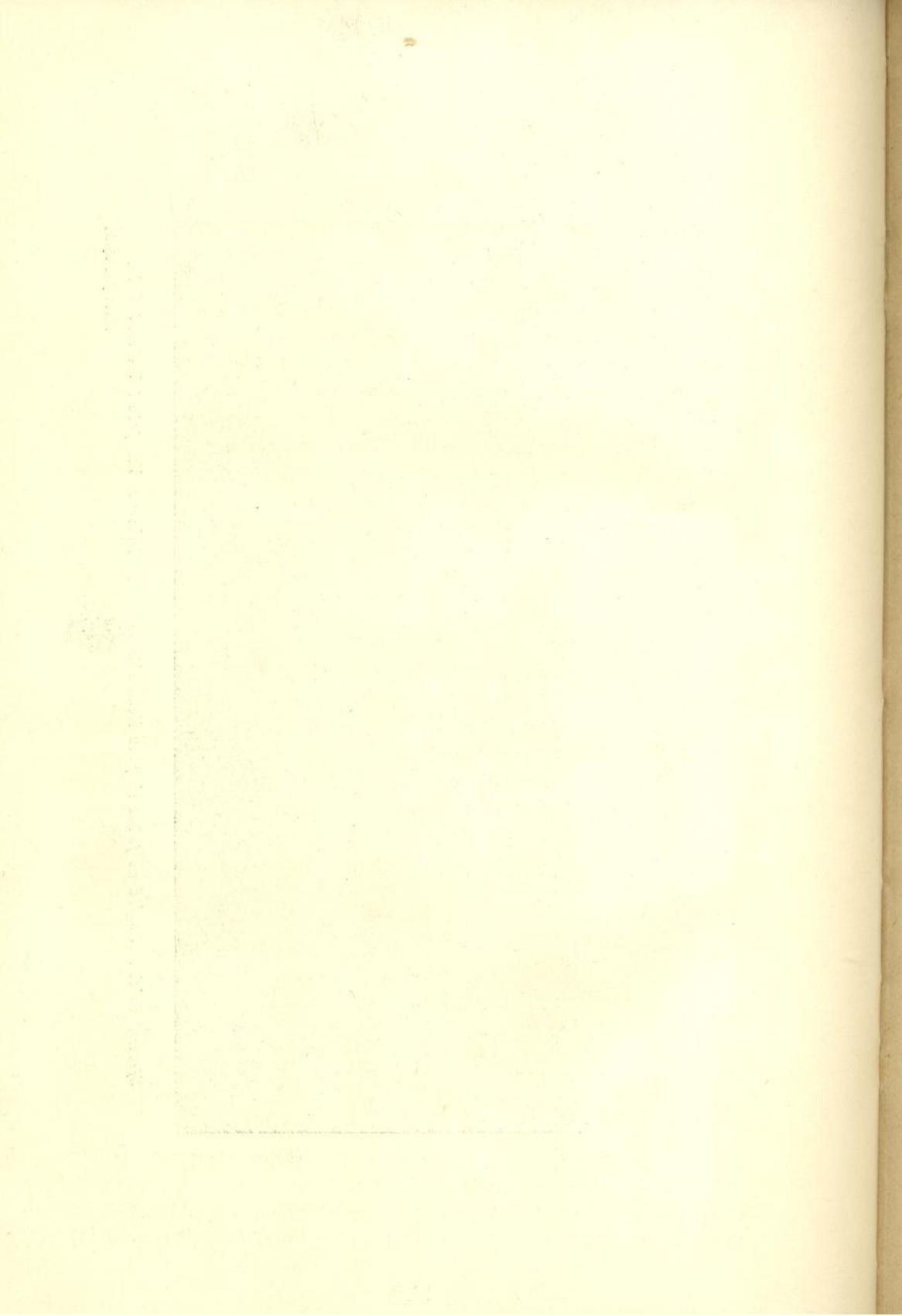
Mišljenje i riječi Klančigove o Suhom Plazu nisam заборавио. Znao sam, da se moram s njime ogledati, ali osnove су доzrijevale sporo; po prvi puta je bilo, da sam uskolebao pred затвореним vratima brijege. Ipak toliko sam bio sam sobom na čistu, da svoga vodju za ovaj slučaj nesmijem tražiti medju triglavskim vodićima u Mojstrani, gdje su čvrsto vjerovali, da je uspon na brijege nemoguć. Niti u Kranjskoj gori nisam našao podesna čovjeka. Koliko su ovakvi vodići i brdjani drugog i trećeg stepena u visoko gorskim postajama dobri i pouzdani, kada se giblju po njima dobro poznatom terenu, toliko lakše zataje, ako ih se stavi u strano područje, pogotovo ako ih se stavi pred zadaću, pred koju je autoritet pučke predaje postavio pločicu s opomenom.

Medju lovcima Savske doline vladalo je praznovjerje, da je Suhi Plaz nepristupačno zaklonište divokoza, i da se nesmije dirati nutarnja svetinja njegovih raspucanih stijena. Toga mišljenja nisu bili Trentanci. U to doba bile su lovačke prilike u Trentu posve nesredjene, gotovo je svaki čovjek bio zvjerokradica. Smjeli i poduzetni duh i neprispodobivo nadmočna penjačka sposobnost vodila je Trentance daleko u područja Julijskih Alpa bogata divokozama, bilo je medju njima ljudi, koji su se po nekoliko ne-

Sjeverni Velebit: Pogled na južnu skupinu Rožanskih kukova. (Crikvena, Varažda i bezimeni kuk).

Foto: J. Poljak.

delja znali šuljati i čekati po tajnim revirima, a sa plijenom su trgovali. Smjeli i lukavi kakvi su bili, bili su velika pokora i briga lugarima i žandarima. Njihovo veselje za lovom bilo je upravo neobuzdano. Nigdje nisam video takve izlijeve lovačkog paroksizma kao u Trentu. Imao sam vrlo često Trentance za suputnike, koji su se od uzrujanja ponašali kao ludi, kada su spazili gdjegod stado divokoza. Pošto nisu smjeli nositi sobom oružje, kada su s menom išli, to su bježali i skakali kroz stijene za poplašenom divljači, i nisi ih mogao zaustaviti, igrali su podcikivajući, fućkali su na prste, sa cepinima su lupali po stijenama, i kao opsjednuti djavлом nestajali su po uskim sponama, da me po nekoliko sati ostave samoga, dok ih nisam opet našao negdje uz put na kojoj svladanoj visini kako sanjarskim pogledom gledaju u daljinu. Koliko puta sam tada, a i kasnije vidjevao visoko po stijenama spodobu ljudsku, koja se tiho povlačila, i koja je na moj poziv netragom izčezla, kao da su ju pećine proglutale. Tko je to bio? »Jedan zvjerokradica, Trentanac«, glasio je uvijek odgovor.

Medju njima potražio sam si svoga čovjeka. I tako se dogodilo, da sam kod svih mojih pohoda i pokusa od 1878. do 1880 polazio iz Trenta, pa je sasma bilo prirodno, da je Tozbar bio moj prvi pratilac.

Suhi Plaz leži daleko udaljen od Trenta. Moraju se preći tri velika bedema prije nego se stigne do njegovog podnožja. Prvi dijeli dolinu Belog potoka od platoa Splevtskih jezera, drugi zatvara ovaj plato sa sjevera, od Križa do Stenara, a trećega izgrađuje divokozama bogata Rogljica. Ispravniji i kraći bio bi prilaz iz Mojstrane kroz dolinu Vrata. S te strane gledan sa Triglava izgleda Suhi Plaz kao široki, prkosni pećinasti toranj. Prema Kranjskoj Gori izgleda kao nazubljena stijena i nazivlje se Škrlatica, t. j. poput škrleta crvena. Široki škrletno crveni traci povučeni su okomito po njegovim stijenama i preko vrha grebena i okoline mu tako, da se žare poput kakvih vatreñih stupova. Svojom najljepšom stranom okrenut je prema sjeveru, prema Koruškoj. Odavle se prikazuje za bistrih dana visoko iznad strahovitih stupova Martuljek skupine poput kakvog u zraku lebdećeg božanskog grada u sjaju boja, blistanju firn snijega i vitkosti stupova. Malo ga tko pozna, ali svako ostane zapanjen veličinom njegove prikaze, k njemu tamo, pitate li začudjeno za ime mu, to će te rijetko kada dobiti pravi odgovor.

Ja sam se s Tozbarom poslužio dvijema putevima, da dodjem do njegovog podnožja. Prvi vodi iz Splevta platoa preko Križa, zatim uzduž glavnog bila preko zareza Rogljice, drugi preko zareza Vratca izmedju Križa i Stenara i oko istočnog podnožja Rog-

ljice. Oba puta sastaju se s onu stranu Rogljice kod klasičnog ogromnog kamenog bloka u zadnjem Doleku. S vrha Rogljice (2582 m) proučavali smo ponajprije detalje silne južne stijene našega brijega i savjetovali smo se kojim ćemo pravcem poći. Sa svakim pokušajem bio je u savezu jedan ili dva bivaka, jer su putevi iz Trenta daleki i često se dogadja, da se postignuta visina mora napustiti. Opetovano smo prenoćili na rubu zjala nekog sniježnog polja, koje se prislanja na istočnu stijenu Rogljice. One noći u tako pustolovnoj okolini, na pustolovnoj vožnji ostale su mi duboko usjećene u sjećanju. Budim se od zime, čujem tihи roman Bistrice iz dubine doline Vrata. I umjesto da smeta tišini gorskog svijeta, ona ju još jače i snažnije uvečava i podiže tajanstvenost. Omamljen od sna otvorim oči. Tmuste nadviseće stijene nad menom, a čudnovato rastrgani rub sniježnog zida sablasno se svjetli, visoko iznad pukotine u tihim izmjenjućim slikama izčezavaju zvijezde. Prijeko čući groteskna prikaza moga planinarskog vodiča u fantastičnom sjaju logorišne vatre, koju on neuimorno podjaruje i čuva, pogledavajući uvijek brižnim okom na mene. Visoko vrcaju pramenovi iskra, kada on nabaci na vatru novi rukovet granja klekovine. Zadah smole i glasno pucketanje, plamsanje svjetla, pa opet padanje sjena, iz daljine dolazi pjesma vode, a unaokolo neizmjerna tišina. Tako prolazi noć u planinama u neobičnim zasebnim ljepotama. Jesi li je ti kada proživio onako počivajući na srcu brijega i uživajući svu njezinu ljepotu? Znaš li ti, što će ti ona tamo gore objaviti u skrivenosti visina koje ona sa svojim znacima i čudesima ispunja u vrijeme od izlaza do zalaza sunca? Vjeruj, takve se noći nikada ne zaboravljuju!

Jednog dana našli smo se ipak na pravom tragu. Došli smo do podnožja ogromnog kamina. Još nekih dvadeset do trideset metara, i pobjeda bi bila već tada odlučena. Nažalost kamin je bio posvema ispunjen snijegom, i strmiji nego najstrmiji krov crkve. Činilo mi se, da je Tozbar tada malo pretjerivao sa svojom opreznošću, bio je nekako uplašen i branio se odlučno, da nastavi put. Tako smo se vratili natrag u Trento prevalivši cijeli taj daleki put. Slijedeće godine (1880.) molio me je, da ga riješim dužnosti, ponovnog uspona na Suhu Plaz, jer se osjeća već starim i umornim. Tražio sam dalje i dočuo sam, da je zloglasni zvjero-kradica Matija Kravanja opet u dolini. Uskoro je stajao pred menom dugi i crvenobradi momak. Odakle je došao saznao sam uskoro. Nagovorio me je talijanski. Ja sam se začudio i zapitao sam ga, odakle on poznaje taj jezik? »Bio sam nedavno u Italiji.« »Gdje?« »Gospodine ja ћu vam otvoreno reći, nedužan u Kopru.« (U Kopru je bila kazniona za teške zločince.) »Kako dugo?« »De-

vet godina gospodine, devet dugih godina!« Morao sam biti strpljiv, dugi zatvor nešto ga je oslabio, ali unatoč toga on će ipak izdržati, sigurno, on će izdržati! On je već bio tamo preko u onim škarovima, on zna, tamo su divokoze, sve je puno divokoza, on ih želi vidjeti, treba da se samo na njega oslonim, on će dobro voditi, voditi će me po »buona strada«! I na njegovom ubogom zločinačkom licu zasja ponovno divlja lovačka strast starih vremena. Saznao sam da je odsjedio punih devet godina radi krivotvorenja kovnih novčanica.

Malo su me podilazili srsni, ali sam unatoč toga pristao. Naše pripreme bile su uskoro svršene i mi podjosmo. Kada smo krenuli dotrći za nama neki momčić bos i bez kaputa. Tražio je, da ga uzmem sobom. On će me voditi, nijedan čovjek u Trentu nezna se tako penjati po gorama kao on, on će se sa svakim primiti u koštač, s njime sam sigurno sutra na Suhom Plazu. Kako mu je bilo teško pri duši, kada se je morao sam tako slaviti: bio je to Andrija Komac. Što se je to odigravalo u njegovoј tihoj i skromnoj duši? Ja sam već opskrblijen, odgovorim mu, više od jednog vodiča ne trebam. No on nije popuštao. Da će ići bez plače, samo da vidim što on može da pokaže. »Gospodine uzmite me sobom, vi ćete vidjeti, da će te me onda uvijek uzeti sobom! Više on dvadeset godina iza toga išao je Andrija s menom, od toga dana uvijek »s menom«; tako dugi i tako vješti govor nisam više nikad od njega čuo. Njegove moleće oči, njegov zaklinjajući ton glasa, ono nešto izvjesnoga u njegovom pogledu i u njegovom biću tako je djelovalo na mene, da sam popustio. Uvijek sam poslije mislio, da su mi ga poslale same planine »da bude mojim vodičem«. Kada je kroz dugi niz godina stajao i isčekivao moj dolazak, pitajući kuda ćemo se zaputiti, kada je upoznao moje želje i osnove, i na to se tiho osmjehnuo i često bez i jedne riječi počeo da ide, pričinio mi se uvijek kao glasnik ozgora, kao da je od nevidjenih sila dobio nalog, da me potraži, kao da je čekao i sprovadiao gostu, kojega su te sile k sebi pozvali, a koji je najavljen i dobro došao, i kojega on mora sigurno k njima dovesti!

Iza moga pristanka, otrčao je, da se priredi i doskora nas je dostigao u dolini Belog potoka. On je odmah preuzeo vodstvo. Siromašni Kravanja morao je često zasopljen zastati i odmarajući se zaostati. Bivakirali smo na Gruščici s onu stranu previje Vratca, a u sedam sati u jutro odjekivali su naši pobjedonosni poklići s vrha Škrlatice. Mi smo se uputili istim putem kao tada sa Tozbarom, ali neposredno pred ogromnim kaminom Andrija je ispitujućim pogledom zavirio kroz kamin i okrenuo na lijevo. Primio je stvar s druge strane, i vodio nas je kroz posve strme

kaminé, pa preko jedne vrlo loše nadviseće stijene ravno gore, bez da je jedan trenutak krzmao i pokolebao tražeći bolji put penjanjem, koje još danas spada medju najteže od svih, što sam ih poznavao u Julskim Alpama. On se je penjao neprispodobivom vještinom i sa začudjujućom lakoćom, brzinom i otmenošću. Takođe što nisam još vidio, a kasnije nisam nikada takva šta susreo. Samo Daniel Valtournanche u svojim najboljim godinama sjećao me toga. Upalo mi je odmah u oči, da Andrija nikada ne poduzima navalu na teške detalje sprijeda i sa svom svojom snagom. On ju je poduzimao sa strane, igrajući se i kao slučajno, i bio je gore prije nego se moglo shvatiti kako je to naumio izvesti. Nadviseću stijenu prešao je s mojih ledja. Lagan kakvi je bio podupro se na lijevo o glatku stijenu, i nestalo ga je iznad mene. Kravanja se je odijelio od nas, tražeći »buona strada« u blizini kamina. Konačno zakrene i on našim putem, pod nadvisećom stijenom morao je čekati, dok je Komac natrag dobjeo, da mu dobaci uže, pa je konačno došao na vrh s velikim zakašnjnjem.

Dugo smo slavili pobjedu. Podigli smo dva kamera humka, pa kako je Kravanja ponio sobom nešto boje, upisao sam podatke uspona na kamenu umetnutom u veći humak. Kod silaza zamolio sam Andriju, koji je išao zadnji, da se kod spuštanja preko nadviseće stijene odveže. Kada sam opazio, da se bosonog spušta kroz to strašno mjesto, prigovorio sam mu glasno. »Tiho, tiho« prošapta on, sagne se jako duboko, prihvati ispruženu mu ruku, i pretaci se kao pero lagan, gibak kao mačka do moga uskog stajališta.

Kada sam nakon nekoliko dana došao u Kranjsku Goru saznao sam, da je istodobno s mojim pokusom uspona iz Trenta počušan uspon i iz Kranjske Gore. Bio je to Hermann Findenegg, jedan od prvih što su se uspeli na Montaž, a koji je u zajednici sa starim kranjsko-gorskim lovcem Pečarom obično zvanim Bobek opsjedao briješ sa sjeverne strane. Dva pokušaja su se izjalovila. Do toga časa bio mi je uspon na Suhi Plaz samo ispunjenje velike želje. Sada, kad sam saznao za natjecanje sa nekim većim, i kada mi je postalo jasno, da sam skoro zakasnio, iznenadno mi se pričinio moj uspon pravim alpinskim uspjehom. Moja je bila gornjo kranjska Škrlatica! Te noći nisam stisnuo oka, tako je bilo silno moje oduševljenje. Sreća nije bila ovdje sklona izvrsnom planinaru, no kada sam saznao za njegove pokušaje, rekao sam Komcu, da je naša zadaća pronaći uspon sa sjeverne strane.

Ponajprije sam bio zabavljen s raznim prilazima preko južnih stijena, tada sam jednom pokušao s Andrijom sići od vrha u sjevernu uvalu (kar), došli smo dosta duboko, no doskora sam

uvidio, da se te sjeverne stijene moraju pograbiti odozdola. Prošlo je iza toga nekoliko godina, u kojima su druga poduzeća bila važnija, dok nisam slučajno dočuo, da se u Mojstrani navodno iz lovačkih obzira čine velike neprilike onima, koji se žele uspijati na Suhim Plaz. Unatoč toga otišao sam tamo s Andrijom i mladim Trentancem Kverhom, pa mogu reći, da sam bio sretnije ruke od Findenegg-a, jer sam tražeći našao uspon sa sjeverne strane.

Cini mi se, da sam u svemu bio četrnaest ili petnaest puta na vrhu Suhog Plaza. Zadnji sam se puta na njega uspeo sa Antonom Gitzingerom iz Mojstrane, nismo se žurili, nego smo bivakirali u nekoj malenoj zelenoj izdubini podno spone, kojom prelazimo u zadnji Dolek. Slijedećeg jutra stajao sam dugo pred drugim jednim mjestom nešto više gore, gdje sam našao po svemu znakove, koji su odavali, da je tu neko morao bivakirati. Tragovi ognjišta i dima najednom velikom kamenu, izravnano tlo točno u prostoru ovoga, mali kameni zid sve to ustalilo je moje opažanje. Mislio sam na one koji su ovdje počivali prije navale na Suhim Plaz. Istom puno kasnije saznao sam, da su tu prenoćili trojica braće Kraindl pod vodstvom najstarijega Otona. Dugo sam još ležao na topлом suncu u zadnjem Doleku, mirno promatrajući južne stijene, koje su od tada postale često posjećivane od odvažne i smjele planinarske mlađeži, ostatak dana proboravio sam na vrhu, na kojem je još bila stara humka. Zimi mi se ipak suprotstavio i opro Suhim Plaz. Tri puta sam došao u Aljažev Dom, dva puta sam pokušao uspon kroz udubinu lavine pošavši iza polnoći, što više zadnji sam puta otišao već u 9 sati na večer. Uvijek sam našao snijeg tako visok i u tako lošem stanju, da me je radajući dan zatekao još u donjim dijelovima brda, na što sam morao uvidjeti bezuspješnost moga pothvata. Pošto u višim dijelovima nema u zimi prilike za prenoći, to ne preostaje drugo ili ugrabiti sreću kada je snijeg posve tvrd, ili se sa skijama uspeti do zadnjeg Doleka i odavle pokušati sreću. Mnogo sreće odvažnomete, kojemu će to uspjeti!

O sudbini Kravanje propitivao sam se vrlo često. Pa sam tom prilikom čuo vrlo lijepih stvari! On je sve više i dublje padao, posve se posvetio nedozvoljenom lovnu, pa kada mu je koja divokoza umakla, on je mjesto nje ubio ovcu, da tako na neki način nadomjesti gubitak. Jedne nedjelje sumnjičivo se šuljao oko crkvice Sv. Marije u Trentu, konačno je u noći provalio u nju i orobio je Blaženu Đevicu i crkveno blago, koje se je tako teško skupljalo. Tako je opet kroz godine izgubio svoju slobodu. Ipak mu je uspjelo, da si još jednom osnuje bolji život priženivši se

nekoj udovici u okolini Žage koja je vjerovala u božju dobrotu i milosrdnost, gdje je nakon nekoliko godina i umro. Ja se sjećam sviju koji su s menom išli u planine, i nastojim da za svakoga od njih zadržim bilo kakvi mali spomen. I od njega se neću rastati bez hvale, pa neka bude i njemu siromašnom grijesniku postavljen križić, koji je od čežnje za svjetlim planinama i njihovim privlačivim divokozama morao prosjediti dugi niz godina u tamnici!

Sjeverno od centralnog stršećeg grebena dijeli se glavni greben u dva silna gorska lanca, koja se protežu prema sjeverozapadu i sjeveroistoku. Oni obuhvaćaju obje visoke uvale (Kare) grupe Martuljaka: Za Akom i Pod Špikom i prikazuju se putniku na pruzi od Dovja do Kranjske Gore u svom širinskom razvoju kao poznati i veličanstveni prizor. Pogledamo li na kartu, to nam ona prikazuje cio niz visokih kota bez imena. Dugo godina gojio sam želju, da proučim i riješim probleme, koji tamo leže, znajući, da je tamo posla za nekoliko nedelja. Veza izmedju južnih, istočnih i sjevernih visokih uvala što leže pod Suhin Plazom, mogućnost prelaza preko spona iz jedne uvale u drugu; uspon na netaknuti vrh koji strsi iz istočnog obruča istočne uvale Mali Dolek, sve to me je zanimalo i privlačilo me s obiljem svojih neriješenih pitanja. U tom području sam doista mnogo planinar, uspeo sam se već u 1880-tim godinama na Kukovu Špicu (2417 m.), kasnije sam se uspeo iz sjeverne uvale Suhog Plaza zvane Velika Dnina na Dovski Križ (2621 m.) i na Ponici (2592 m.), došao sam još dva puta natrag do Kukove Špice, od koje sam pokušao putovanje grebenom na Suhi Plaz, bez da sam i jedan put bio prekinut lošim vremenom. Opetovano puta sam bio na glavici Špika (2472 m.) u čijoj sam si zapadnoj stijeni uredio krasno mjesto za bivak iznad najviših sniježnih poljana. Vazda je ostalo kod pojedinačnih uspona, jer je manjkalo vremena za dublje sistematsko istraživanje. Posljednji sam puta spavao na mom starom mjestu bivaranja u sjevernoj uvali, no vrijeme je bilo loše izabrano, jer su se cijelo večer i cijelu noć rušile uz silnu grmljavinu kamene lavine, koje su ispunile cijelu uvalu gustim oblacima prašine. Tako sam bio prisiljen dati prednost sigurnijim putevima, pa sam slijedećeg jutra krenuo prema sjeveru, uspevši se novim putem na Lipnicu (2418 m.) i na Špik. Nije mi dakle bilo sudjeno dovršiti taj posao, no ja se ufam u onoga čovjeka koji će sigurno doći, da ga dovrši!